

Юлія Шаповал

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.13.2026.18>
УДК 347.9

Юлія Шаповал

здобувачка освіти третього року навчання, спеціальність 081 - Право, третій науковий рівень доктор PhD Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5016-8694>,
e-mail: hlystunjulia@gmail.com

Дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародний досвід та практика

Досліджуються питання дисциплінарної відповідальності суддів, її правова природа та міжнародні стандарти. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах щодо дисциплінарного контролю над суддями та порівняно національні системи різних держав, зокрема Франції, Італії, Німеччини, Австрії, Польщі та США, та ін. Виконано порівняльний аналіз складу дисциплінарних органів, процедур дисциплінарного провадження, та механізмів захисту суддів. Приділяється увага застосуванню рішень ЄСПЛ у дисциплінарних процедурах, та визначено напрямки розвитку інституту дисциплінарної відповідальності в Україні. Підсумовано, що дисциплінарна відповідальність виступає не тільки як каральний механізм, а як ефективний інструмент підтримання професійних стандартів суддівського корпусу, зміцнення незалежності судової влади та формування довіри громадян до судової системи.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність суддів; міжнародні стандарти; міжнародні практики; практика ЄСПЛ; напрями розвитку дисциплінарної відповідальності.

FUNDING

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

DISCLAIMER

The funder had no role in the study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.

CONTRIBUTORS

The authors contributed solely to the intellectual discussion underlying this paper, case-law exploration, writing and editing, and accept responsibility for the content and interpretation.

**CREATIVE COMMONS
4.0 ATTRIBUTION
INTERNATIONAL (CC_BY_4.0)**

Це стаття з відкритим доступом, поширена на умовах Ліцензії атрибуції Creative Commons (CC_BY_4.0), що дає змогу необмежено використовувати, поширювати й відтворювати на будь-якому носії за умови посилання на оригінального(-их) автора(-ів) та джерела.

Вступ. Ключовою складовою системи, що забезпечує законність та справедливість у будь-якій державі є дисциплінарна відповідальність суддів. Дотримання догми незалежності судової влади є головним обов'язком демократичного правового устрою. Водночас будь-які застосування дисциплінарних санкцій мають відповідати міжнародним стандартам і забезпечувати дотримання справедливості процесу, що запобігає політичному впливу та зловживанням з будь-якого боку. У сучасних правових системах питання дисциплінарного контролю над суддями набуває важливого значення, оскільки неправомірне застосування стягнень може підірвати довіру до судової влади як до однієї з гілок влади в цілому. Міжнародними організаціями розроблено відповідні стандарти, що визначають принципи незалежності, неупередженості та законності у дисциплінарних процедурах щодо суддів, в тому числі і до процедур, які призводять до їх звільнень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці адміністративно-права ці питання вже були досліджені багатьма науковцями, зокрема такими вченими як В. Стратонов, С. Рабінович, Т. Пашук, Н. Антонюк, А. Бойко, М. Серeda, та ін. Однак, на даний час вказана тема залишається актуальною та не до кінця дослідженою.

Формулювання цілей дослідження. Метою цієї статті є дослідження міжнародного досвіду дисциплінарної відповідальності суддів з дотриманням впроваджених міжнародних стандартів, а також визначення можливостей впровадження цих стандартів у національну правову систему України. Предметом дослідження виступають правові механізми дисциплінарного контролю за суддями, тоді як об'єктом – національні та міжнародні системи правосуддя, у межах яких здійснюється дисциплінарна відповідальність суддів, та органи, що їх здійснюють. У даній роботі застосовано методи порівняння, аналізу нормативно-правових актів та рішень ЄСПЛ, а також систематизацію і узагальнення відповідних практик. Проведений аналіз дозволяє виділити напрями подальшого

розвитку інституту дисциплінарної відповідальності суддів в Україні, та оцінити вплив рішень ЄСПЛ на реформування системи правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Специфічною формою юридичної відповідальності є дисциплінарна відповідальність суддів, що застосовується у випадках порушення ними норм професійної етики, правил поведінки, стандартів або законодавчих вимог під час основної функції: здійснення правосуддя. Її головна мета полягає у забезпеченні високих стандартів професійної діяльності суддів та підтримці довіри до судової системи. На відміну від інших видів відповідальності, зокрема кримінальної або адміністративної, дисциплінарні заходи не передбачають покарання за злочини чи адміністративні порушення як головну функцію, а спрямовані безпосередньо на регулювання поведінки суддів у межах виконання їхніх професійних обов'язків, які покладає на них законодавець.

Дисциплінарна відповідальність виконує кілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, це превентивний характер, що заохочує суддів дотримуватися етичних та професійних стандартів у щоденній практичній діяльності. По-друге, вона виконує корегуючу функцію, тобто дозволяє виправляти неправомірну поведінку без залучення відповідних кримінальних або адміністративних процедур. По-третє, дисциплінарна відповідальність слугує одним із засобів захисту громадян від можливого свавілля або зловживань з боку самих суддів, сприяє відкритості судових процесів, прозорості ухвалених судових рішень та зміцненню довіри до правової системи в цілому.

За наведених обставин, можна висувати, що дисциплінарна відповідальність суддів виступає ефективним механізмом балансування між незалежністю та підзвітністю судової влади, одночасно забезпечуючи її автономію та відповідність правовим і етичним стандартам. Вона передбачає чітко визначені законом процедури, включає можливість апеляції та гарантує дотримання принципів справедливості і неупередженості при застосуванні відповідних дисциплінарних стягнень, в тому числі при звільненні з посади.

Міжнародні стандарти регулювання дисциплінарної відповідальності суддів розглядають її через призму таких основоположних принципів: неупередженості, незалежності, та підзвітності. Вони встановлюють, що дисциплінарні заходи не повинні бути інструментом будь-якого тиску або обмеження автономії судової влади, а мають забезпечувати дотримання балансу між незалежністю здійснення правосуддя та відповідальністю суддів перед законом і суспільством. Рішення Європейського суду з прав людини підтверджують, що дисциплінарне провадження має проводитися відповідно до принципів справедливого розгляду, прозорості та дотримання процесуальних гарантій, що забезпечує належний захист суддів та підтримує довіру до дисциплінарних органів та їх рішень в цілому.

Значення цих міжнародних стандартів можна узагальнити наступним чином: гармонізація національних законів із правами людини та громадянина, що дозволяє пристосувати національні процедури до міжнародних зобов'язань; підвищення довіри до судової системи, оскільки прозорі та справедливі процедури піднімають та зміцнюють авторитет правосуддя; правова захищеність суддів, яка гарантує дотримання їхніх прав у дисциплінарних провадженнях; зменшення ризику політичного або будь-якого іншого тиску, забезпечуючи незалежність та неупередженість судової влади, як приклад, у Рекомендації CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи проголошується, що будь-яке втручання політичних органів у процес призначення, переведення чи звільнення суддів є неприпустимим¹.

Таким чином, міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності суддів слугують не лише орієнтиром у формуванні ефективної системи правосуддя, а й гарантією стабільності та незалежності всього суддівського корпусу. Їх впровадження сприяє забезпеченню належного балансу між суддівською автономією та необхідністю притягнення суд-

Yuliia Shapoval,

DISCIPLINARY LIABILITY OF JUDGES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PRACTICE

This article examines issues related to the disciplinary liability of judges, its legal nature, and international standards. It analyzes the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) in cases concerning disciplinary control over judges and compares the national systems of various countries, including France, Italy, Germany, Austria, Poland, and the United States, among others. A comparative analysis is conducted of the composition of disciplinary bodies, disciplinary proceedings, and mechanisms for the protection of judges. Attention is paid to the application of ECHR decisions in disciplinary proceedings, and directions for the development of the institution of disciplinary liability in Ukraine are identified. It is concluded that disciplinary liability serves not only as a punitive mechanism but also as an effective tool for maintaining professional standards among the judiciary, strengthening the independence of the judiciary, and building public trust in the judicial system.

Keywords: disciplinary liability of judges; international standards; international practices; ECHR practice; directions for the development of disciplinary liability.

¹ Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on judges: independence, efficiency, and responsibilities]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

Yuliia Shapoval,

**DISZIPLINARRECHTLICHE
VERANTWORTUNG VON
RICHTERN: INTERNATIONALE
ERFAHRUNGEN UND PRAXIS**

Zusammenfassung: In diesem Artikel werden Fragen der disziplinarrechtlichen Verantwortung von Richtern, deren rechtlicher Charakter sowie internationale Standards untersucht. Es wird die Praxis des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte (EGMR) in Fällen der disziplinarischen Kontrolle über Richter analysiert und die nationalen Systeme verschiedener Staaten, insbesondere Frankreichs, Italiens, Deutschlands, Österreichs, Polens und der USA u. a., verglichen. Es wird eine vergleichende Analyse der Zusammensetzung der Disziplinarorgane, der Verfahren der Disziplinarverfahren sowie der Schutzmechanismen für Richter durchgeführt. Besondere Aufmerksamkeit wird der Anwendung von EGMR-Entscheidungen in Disziplinarverfahren gewidmet, und es werden Entwicklungsrichtungen für das Institut der disziplinarischen Verantwortung in der Ukraine aufgezeigt. Es wird zusammengefasst, dass die disziplinarische Verantwortung nicht nur als Strafmechanismus fungiert, sondern als wirksames Instrument zur Aufrechterhaltung der beruflichen Standards der Richterschaft, zur Stärkung der Unabhängigkeit der Justiz und zur Schaffung von Vertrauen der Bürger in das Justizsystem.

Schlüsselwörter: Disziplinarhaftung von Richtern; internationale Standards; internationale Praktiken; Praxis des EGMR; Entwicklungsrichtungen der Disziplinarhaftung.

дів до відповідальності у випадках порушення норм права чи етичних принципів, стандартів тощо. Дотримання підходів міжнародного досвіду у сфері дисциплінарної практики допомагає забезпечити справедливе, прозоре й демократичне правосуддя.

Тобто, інтеграція міжнародних стандартів у національне законодавство України становить обов'язкову умову подальшого вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності суддів. Такий процес сприяє формуванню єдиних підходів до визначення підстав та процедур притягнення суддів до відповідальності, забезпечує підвищення рівня професійної етики та правової культури в суддівському корпусі, а реалізація цих стандартів незалежності судової влади і сприяє утвердженню верховенства права як базового принципу демократичної держави.

Особливе значення також у цьому контексті має практика ЄСПЛ, яка конкретизує зміст і межі застосування міжнародних стандартів. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошує, що незалежність суддів є складовою елементу права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року². Відповідно, дисциплінарні процедури щодо суддів повинні відповідати вимогам законності, неупередженості, пропорційності та передбачуваності.

Розглянемо деякі з них, зокрема, у рішеннях у справах «Олександр Волков проти України» (2013 р.)³, «Куликов та інші проти України» (2019 р.)⁴, «Бака проти Угорщини» (2016 р.)⁵, «Раманаускас проти Литви» (2008 р.)⁶ та інших Суд підкреслив необхідність забезпечення інституційної незалежності органів суддівського врядування, дотримання процесуальних гарантій у дисциплінарних провадженнях і неприпустимість політичного втручання у діяльність суддів. Ці рішення стали підставою для вдосконалення законодавства та реформування дисциплінарних процедур в Україні. Рішення Європейського суду з прав людини мають не лише індивідуальний, але й системний характер. Вони визначають напрями реформування дисциплінарних органів, процедур розгляду скарг та застосування санкцій до суддів, процедур звільнення з посад тощо.

У контексті міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ доцільним є проведення порівняльного аналізу діяльності дисциплінарних органів у різних країнах світу. Такий аналіз забезпечить можливість виявити спільні риси та відмінності у підходах до забезпечення незалежності суддів, визначити ефективні моделі дисциплінарної відповідальності та можливості їх застосування в Україні. Попри відмінності, у більшості демократичних держав спостерігається спільна тенденція — прагнення забезпечити максимально можливу незалежність органів, що здійснюють дисциплінарні повноваження щодо суддів, від впливу політичних структур. Саме інституційна автономія дисциплінарного контролю є ключовим чинником довіри суспільства до судової влади та дотримання принципу верховенства права. Від так, розглянемо деякі дисциплінарні органи країн, на які покладено відповідні повноваження щодо зазначених вище процедур.

У Франції дисциплінарна відповідальність суддів покладена на Вищу раду магістратури (Conseil supérieur de la magistrature), яка є конституційним органом судової влади. Рада складається переважно із суддів, обраних своїми колегами, а також представників громадянського су-

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. ETS №005 Рим, 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³ Рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine) від 27 травня 2013 р. (заява № 21722/11). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-191260%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-191260%22]})

⁴ Рішення ЄСПЛ у справі «Куликов та інші проти України» (Kulykov and Others v. Ukraine) від 19 січня 2017 року (заяви № 5114/09 та 17 інших). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b94#Text

⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary) від 23 червня 2016 року (заява № 20261/12). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v_hungary_translation.pdf.pdf

⁶ Рішення ЄСПЛ у справі «Раманаускас проти Литви» («Ramanauskas v. Lithuania») від 05 лютого 2008 року (заява № 55146/14). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-126069%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-126069%22]})

Yuliia Shapoval,

**RESPONSABILITÉ
DISCIPLINAIRE DES JUGES
: EXPÉRIENCE ET PRATIQUE
INTERNATIONALES**

Résumé: cet article examine les questions de la responsabilité disciplinaire des juges, sa nature juridique et les normes internationales. La pratique de la Cour européenne des droits de l'homme (CEDH) dans les affaires de contrôle disciplinaire des juges et les systèmes nationaux comparatifs de différents États, en particulier la France, l'Italie, l'Allemagne, l'Autriche, la Pologne et les États-Unis, etc., sont analysés. Une analyse comparative de la composition des organes disciplinaires, des procédures disciplinaires et des mécanismes de protection des juges a été réalisée. Une attention particulière est accordée à l'application des décisions de la CEDH dans les procédures disciplinaires, et les orientations de développement de l'institut de responsabilité disciplinaire en Ukraine sont déterminées. Il est résumé que la responsabilité disciplinaire agit non seulement comme un mécanisme punitif, mais aussi comme un outil efficace pour maintenir les normes professionnelles.

Mots-clés : responsabilité disciplinaire des juges ; normes internationales ; pratiques internationales ; pratique de la CEDH ; orientations du développement de la responsabilité disciplinaire.

пільства, що забезпечує її автономність від виконавчої та законодавчої гілок влади. Вона уповноважена розглядати дисциплінарні скарги, ухвалювати рішення щодо притягнення суддів до відповідальності та здійснювати нагляд за дотриманням етичних стандартів у судовій діяльності. Французька модель демонструє приклад ефективного поєднання професійного самоврядування й демократичного контролю, де домінує принцип колегіальності та внутрішньої незалежності. Доречі, саме Франція стала першою державою, яка заснувала вказаний орган. Інші держави, зокрема і Україна при формуванні ВРП, яка має схожі повноваження покладались саме на французький досвід⁷. У рамках ВРМ Франції формуються 2 види складу, 1 з яких компетентний щодо розгляду питань стосовно суддів, інший – відносно прокурорів (ст. 65 Конституції Французької Республіки).⁸

Італійська модель, представлена діяльністю Вищої ради магістратури (Consiglio Superiore della Magistratura), характеризується високим рівнем інституційної незалежності. Цей орган є конституційно гарантованим і здійснює повноваження щодо призначення, переведення, підвищення та дисциплінарного переслідування суддів. Більшість членів Ради становлять судді та прокурори, тоді як інша частина призначається парламентом, та складається з 15 осіб. Дисциплінарні процедури в Італії побудовані на засадах змагальності, права на захист і судового контролю, що унеможлиблює змагальні застосування санкцій. Рішення Ради можуть бути оскаржені до Верховного касаційного суду, який розглядає це питання у загальному засіданні відділень⁹, що посилює гарантії об'єктивності та законності дисциплінарного процесу.

Дещо інша ситуація спостерігається у Польщі, де дисциплінарні повноваження належать Національній раді судочинства (Krajowa Rada Sadownictwa), до складу якої переважно входять судді. Судова реформа 2017–2019 років, спрямована на оновлення складу цих органів, викликала значну критику з боку Європейського Союзу та Ради Європи через надмірний вплив виконавчої влади на процес формування Ради. Європейський суд з прав людини у справі *Reczkowicz v. Poland* (2021 р.)¹⁰ визнав, що дисциплінарна система Польщі не відповідає вимогам незалежності та безсторонності, гарантованим статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Польський приклад наочно демонструє, що політизація дисциплінарних процедур може призвести до підриву довіри суспільства до судової влади та зниження рівня її легітимності¹¹.

Німецька модель дисциплінарної відповідальності вирізняється раціональним поєднанням принципів судового контролю та децентралізації. Найвищою інстанцією у системі дисциплінарних судів є Дисциплінарний суд Федерації, компетенція якого належить особливому сенату Федеральної судової палати. Цей суд, крім апеляційних функцій щодо рішень згаданих дисциплінарних судів нижчого рівня, одночасно є першою і останньою 82 інстанцією, якій підвідомчі дисциплінарні справи щодо суддів, які перебувають на службі Федерації, крім суддів Федерального

⁷ Бондарчук Р.А. Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [Administrative and Legal Regulation of the Procedure for Bringing a Judge to Disciplinary Responsibility] : дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя. 2021. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2021/Bondarchuk.pdf

⁸ Constitution du 4 octobre 1958 (JORF № 0238 du 5 octobre 1958, page 9151). URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/Droitfrancais/Constitution/Constitution-du-4-octobre-1958>.

⁹ Антонюк Н., Верба-Сидор О., Пашук Т., Рабінович С. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика [Judicial Independence and Disciplinary Responsibility: International Standards and National Practice]: монографія. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Видавництво БФ «Медицина і право». Львів. 2020. С. 63–69. (Серія І. Дослідження та реферати).

¹⁰ Рішення ЄСПЛ у справі *Reczkowicz v. Poland* від 22 липня 2021 року (заява № 43447/19). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-211127%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-211127%22]})

¹¹ Бондарчук Р.А. Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [Administrative and Legal Regulation of the Procedure for Bringing a Judge to Disciplinary Responsibility] : дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя. 2021. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2021/Bondarchuk.pdf

Yuliia Shapoval,

**ODPOWIEDZIALNOŚĆ
DYSCIPLINARNA SĄDZIOW:
MIĘDZYNARODOWE
DOŚWIADCZENIA I
PRAKTYKA**

W niniejszym artykule przeanalizowano kwestie odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, jej charakter prawny oraz międzynarodowe standardy. Przeanalizowano praktykę Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) w sprawach dotyczących kontroli dyscyplinarnej nad sędziami oraz porównano systemy krajowe różnych państw, w szczególności Francji, Włoch, Niemiec, Austrii, Polski i Stanów Zjednoczonych oraz innych. Przeprowadzono analizę porównawczą składu organów dyscyplinarnych, procedur postępowania dyscyplinarnego oraz mechanizmów ochrony sędziów. Zwrócono uwagę na stosowanie orzeczeń ETPC w postępowaniach dyscyplinarnych oraz określono kierunki rozwoju instytucji odpowiedzialności dyscyplinarnej na Ukrainie. Podsumowano, że odpowiedzialność dyscyplinarna pełni nie tylko funkcję mechanizmu karnego, ale jest również skutecznym narzędziem utrzymania standardów zawodowych korpusu sędziowskiego, wzmocnienia niezależności władzy sądowniczej oraz budowania zaufania obywateli do systemu sądowego.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów; standardy międzynarodowe; praktyki międzynarodowe; praktyka ETPC; kierunki rozwoju odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Конституційного суду¹². Це гарантує повну процесуальну незалежність розгляду, оскільки дисциплінарні питання вирішуються тільки суддями, без участі політичних чи адміністративних структур. Німецький підхід вважається одним із найстабільніших у Європі завдяки чіткій процедурній регламентації та високому рівню професійної відповідальності суддівського корпусу¹³.

В Іспанії дисциплінарні повноваження зосереджено у Генеральній раді судової влади (Consejo General del Poder Judicial), що виконує функції кадрового та дисциплінарного управління суддями. До складу Ради входять як судді, обрані своїми колегами, так і представники парламенту, що забезпечує баланс між автономією судової влади та демократичною підзвітністю. Дисциплінарний комітет Генеральної ради судової влади має лише повноваження застосовувати дисциплінарні санкції у випадках злісної неправомірної поведінки (ст. 42.3 Основного закону про судову владу). Інші дисциплінарні питання, що стосуються суддів і магістратів, входять до компетенції голів Верховного суду, Державного трибуналу та Вишого суду правосуддя, а точніше – вони належать до кола відповідальності адміністративнонаглядових підрозділів цих судів і трибуналів¹⁴. Рішення Ради підлягають судовому перегляду, що є також гарантією законності дисциплінарних процедур. Іспанська система відзначається поєднанням прозорості, відкритості для громадського контролю та поваги до суддівської незалежності¹⁵.

В апеляційних судах Австрії (Вищі земельні суди) є сенат для дисциплінарного провадження, який при розгляді справ щодо суддів і суддів стажистів засідає у складі 5 суддів. У питаннях дисциплінарного провадження верховні суди земель правомочні розглядати справи щодо суддів-стажистів, суддів дільничних судів і судів першої інстанції, крім голів і заступників голів судів першої інстанції. Дисциплінарний сенат Верховної судової палати Австрії здійснює дисциплінарне провадження щодо членів Верховної судової палати та інших суддів, які не підлягають дисциплінарній підсудності верховних судів земель, а також є другою інстанцією щодо рішень дисциплінарних сенатів верховних судів земель стосовно суддів і нотаріусів.¹⁶ Вказана система також гарантує повну процесуальну незалежність розгляду.

У Бельгії функціонує Національна дисциплінарна рада, створена відповідно до положень статті 409 Судового кодексу від 10 жовтня 1967 року. Її компетенція охоплює розгляд обставин, що можуть стати підставою для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, накладення дисциплінарних стягнень, а також надання висновків щодо доцільності їх застосування. Водночас цей орган не наділений повноваженнями самостійно проводити дисциплінарні розслідування чи безпосередньо застосовувати дисциплінарні заходи. Відповідно до положень Судового кодексу Бельгії, ініціювати дисциплінарне провадження мають право: голова Касаційного суду — стосовно голів апеляційних судів; голови апеляційних судів — щодо суддів апеляційних судів та голів судів першої інстанції; голови судів першої інстанції — стосовно суддів цих судів. Зазначені посадові особи як уповноважені суб'єкти дисциплі-

¹² Шишкін В. І. Судові системи країн світу [Judicial Systems Around the World]: навч. посіб.: у 3-х кн. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. С. 77-78.

¹³ Бондарчук Р.А. Вказана праця.

¹⁴ Антонюк Н., Верба-Сидор О., Пашук Т., Рабінович С. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика [Judicial Independence and Disciplinary Responsibility: International Standards and National Practice]: монографія. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Видавництво БФ «Медицина і право». Львів. 2020. С. 63-69 (Серія І. Дослідження та реферати).

¹⁵ Бондарчук Р.А. Вказана праця.

¹⁶ Шишкін В. І. Судові системи країн світу [Judicial Systems Around the World]: навч. посіб.: у 3-х кн. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. С. 293-295.

нарного провадження мають право приймати заяви та скарги від будь-яких заінтересованих осіб про можливі порушення суддями вимог, пов'язаних із їхнім статусом¹⁷.

Натомість, Швеція не має окремого нормативно-правового акту, який би регулював дисциплінарну відповідальність суддів. Положення щодо вказаного правового регулювання містяться в різноманітних законах та нормативно-правових актах. До основних законів, що регулює питання дисциплінарної відповідальності суддів слід віднести Закон про публічну зайнятість та Закон про зайнятість державних службовців на керівних посадах, Постанова про зайнятість. Для розгляду дисциплінарних скарг існує окремий орган – Національна рада з дисциплінарних правопорушень, який вирішує скарги не тільки щодо суддів, а і щодо інших державних службовців, при цьому не має компетенції щодо розгляду скарг на суддів Верховного суду та Верховного Адміністративного суду для яких процедура передбачена безпосередньо Конституцією Швеції. Рішення про перегляд рішень Національної ради з дисциплінарних правопорушень закріплено Конституцією Швеції.¹⁸

У Республіці Молдова система дисциплінарної відповідальності суддів зазнала істотного реформування у 2014 році, коли було створено незалежний орган — Дисциплінарну колегію (Colegiul Disciplinar). Вона функціонує у складі чотирьох суддів і трьох представників громадянського суспільства, що забезпечує збалансоване поєднання елементів суддівського самоврядування та демократичного контролю. Колегія має повноваження розглядати скарги як щодо діючих суддів, так і стосовно тих, хто вийшов у відставку, якщо йдеться про дії, вчинені під час виконання службових обов'язків. Перелік порушень, що визнаються дисциплінарними проступками, у законодавстві Молдови є відкритим і досить широким. До них належать як грубі процесуальні порушення чи зловживання повноваженнями, так і порушення етичних норм, що підривають авторитет судової влади. Такий підхід дозволяє гнучко реагувати на різні форми неналежної поведінки, проте водночас створює ризик надмірного тлумачення понять і потенційного розширення меж дисциплінарної відповідальності. Процедура розгляду дисциплінарних справ побудована на принципах змагальності, неупередженості та права на захист. Рішення Дисциплінарної колегії можуть бути оскаржені до Вищої ради магістратури, що виконує функції апеляційного органу, а в подальшому — до суду адміністративної юрисдикції¹⁹. Такий багаторівневий механізм гарантує дотримання процесуальних стандартів і забезпечує ефективний судовий контроль за дисциплінарними рішеннями. Важливо, що діяльність Дисциплінарної колегії Молдови відзначається підвищеним рівнем прозорості: засідання колегії є відкритими, а узагальнені рішення публікуються для громадськості. Це сприяє формуванню довіри до судової системи та відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у рекомендаціях Ради Європи (зокрема, Рекомендації CM/Rec(2010)12). У науковій літературі молдовська модель оцінюється як приклад поступового переходу від адміністративно-контрольної системи до інституційно незалежного дисциплінарного механізму, що поєднує професійні та громадські засади у регулюванні поведінки суддів.

Система Сполучених Штатів Америки має іншу логіку організації дисциплінарної відповідальності суддів, що зумовлено федеративним устроєм і конституційним принципом поділу влади. На федеральному рівні судді призначаються Президентом за згодою Сенату та обіймають посади довічно «за умови сумлінного виконання обов'язків» (during good behavior). Єдиним формальним механізмом притягнення федерального судді до відповідальності є процедура імпічменту, передбачена статтею II Конституції США. Однак на практиці імпічмент застосовується вкрай рідко. Значно поширенішим є внутрішній механізм суддівського саморегулювання, передбачений Judicial Conduct and Disability Act (1980 р.), який дозволяє подавати скарги на неналежну поведінку суддів до спеціальних судових рад у кожному окрузі. Ці ради, до складу яких входять судді, мають повноваження проводити розслідування, застосовувати дисциплінарні заходи або рекомендувати звільнення судді.

Узагальнюючий порівняльний аналіз, можна висувати, що незважаючи на відмінності у правових системах, більшість демократичних держав дотримуються спільних засад у сфері дисциплінарної відповідальності суддів: інституційна незалежність дисциплінарних органів, гарантії неупередженості, процесуальна справедливість і можливість судового перегляду рішень. Оптимальними визнаються моделі, у яких поєднуються елементи професійного самоврядування суддів та зовнішнього демократичного контролю (Франція, Італія, Іспанія, Німеччина). Досвід Молдови демонструє ефективність поступового переходу до незалежних дисциплінарних структур за участю представників громадськості, а приклад США — значення внутрішнього етичного регулювання й самодисципліни суддівського корпусу.

Для України вивчення зарубіжних моделей має особливе значення в контексті подальшого вдосконалення діяльності Вищої ради правосуддя, та її дисциплінарних органів, забезпечення їх інсти-

¹⁷ Бондарчук Р.А. Зарубіжний досвід реалізації процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та напрями його впровадження в Україні [International Experience with Disciplinary Proceedings Against Judges and Approaches to Implementing Them in Ukraine]. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. №51. С. 63. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/14.pdf>

¹⁸ Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді [European Standards for Disciplinary Proceedings Against Judges]: аналітичний звіт, Право – JUSTICE, жовтень 2023, С. 15. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice_report_on_disciplinary_proceedings.pdf

¹⁹ Там само. С. 18.

туційної незалежності та підвищення довіри суспільства до судової системи. Адаптація найкращих міжнародних практик сприятиме зміцненню принципів верховенства права, відповідальності суддів і гарантії їх незалежності, що становить основу демократичної правової держави.

Отже, узагальнення зарубіжного досвіду свідчить, що результативність інституту дисциплінарної відповідальності суддів безпосередньо корелює з рівнем його інституційної незалежності, нормативної визначеності процедур та наявністю ефективних механізмів судового контролю за прийнятими рішеннями. Незважаючи на відмінності у правових системах, для більшості демократичних держав характерним є прагнення досягти оптимального балансу між гарантіями суддівської незалежності та забезпеченням їхньої підзвітності суспільству.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження національної моделі дисциплінарної відповідальності суддів в Україні, яка перебуває у стані постійного реформування під впливом міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини. Аналіз особливостей її правового регулювання та інституційного забезпечення дає можливість оцінити ступінь наближення нашої системи до європейських принципів та визначити ключові напрями її подальшого вдосконалення. Особлива увага приділяється визначенню принципів незалежності та безсторонності судової влади, гарантії справедливого провадження, а також застосуванню рішень ЄСПЛ у національному законодавстві та практиці дисциплінарних органів. Саме вони визначають фундаментальні орієнтири для побудови сучасної системи правосуддя, у межах якої дисциплінарна відповідальність розглядається не як каральний інструмент, а як засіб підтримання професійних стандартів та довіри суспільства до суду. У цьому контексті важливо наголосити, що міжнародні стандарти, зокрема положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № CM/Rec(2010)12, а також численні рішення Європейського суду з прав людини, формують комплекс вимог до держав щодо забезпечення інституційних і процесуальних гарантії незалежності суддів. Ці акти не лише визначають загальні принципи функціонування судової влади, а й виступають практичним орієнтиром для реформування національних систем дисциплінарного контролю.

Для України, яка перебуває у процесі постійного вдосконалення судової системи, застосування рішень ЄСПЛ має не декларативний, а нормативно-зобов'язальний характер. Вони вказують на необхідність усунення системних недоліків, що перешкоджають реалізації права на справедливий суд. Особливої уваги заслуговують рішення, у яких Суд конкретизує зміст понять «незалежність» і «безсторонність», визначаючи їх як сукупність гарантії, що унеможливають будь-який вплив на суддю під час здійснення правосуддя.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку узагальнених висновків теоретичного, правового та практичного характеру, що відображають сутність і значення інституту дисциплінарної відповідальності суддів у сучасній правовій системі. Дисциплінарна відповідальність суддів є невід'ємним елементом механізму забезпечення законності, підзвітності та справедливості в демократичній, правовій державі. Вона становить складову системи гарантії належного здійснення правосуддя, спрямовану на запобігання зловживанням суддівськими повноваженнями, недопущення порушення принципів неупередженості, об'єктивності та доброчесності.

Зміст цього інституту виходить далеко за межі суто карального інструменту: дисциплінарна відповідальність виконує не лише контрольну, а й превентивну, виховну та гарантійну функції. Вона покликана не лише реагувати на факти порушень, а й запобігати їм шляхом формування у суддів сталих професійних стандартів поведінки, моральної відповідальності перед суспільством і державою. Здійснення дисциплінарного контролю в такий спосіб сприяє зміцненню авторитету судової влади, підтриманню високого рівня довіри громадян до правосуддя та формуванню належного іміджу суддівського корпусу як незалежної, компетентної й морально стійкої інституції.

Разом із тим, ефективність функціонування дисциплінарного механізму безпосередньо залежить від рівня його інституційної незалежності, процесуальної прозорості та відповідності міжнародним стандартам, зокрема вимогам Ради Європи та практиці Європейського суду з прав людини. Дисциплінарні органи мають діяти автономно від політичних впливів чи адміністративного тиску, а сама процедура притягнення судді до відповідальності повинна забезпечувати баланс між потребою у контролі та гарантіями суддівської незалежності. Лише за таких умов дисциплінарна відповідальність перетворюється на реальний механізм зміцнення довіри до судової влади, а не на інструмент її підпорядкування виконавчій чи законодавчій гілкам влади.

Порівняльний аналіз моделей дисциплінарної відповідальності суддів у різних державах засвідчив, що попри відмінності у правових системах, усі демократичні країни прагнуть досягти балансу між принципами незалежності судової влади та її підзвітності перед суспільством. Так, у більшості держав Європейського Союзу (Франція, Італія, Іспанія, Німеччина, Бельгія) дисциплінарні органи створюються на основі принципу професійного самоврядування суддів із залученням представників громадськості. Це забезпечує не лише об'єктивність та неупередженість дисциплінарних процедур, а й формує довіру громадян до судової системи. Моделі, у яких спостерігається надмірна участь політичних органів у процесі притягнення суддів до відповідальності (як, наприклад, у сучасній Польщі), демонструють суттєві ризики порушення принципів незалежності й справедливості.

Водночас досвід держав з усталеними демократичними інститутами (США, Німеччина, Франція) підтверджує, що ключовою умовою ефективності дисциплінарної системи є її внутрішня автоном-

ність та наявність дієвих процесуальних гарантій. Дисциплінарне провадження має бути чітко регламентованим, передбачати можливість апеляційного перегляду рішень і забезпечувати належний рівень правового захисту судді. Важливо, щоб у кожній процедурі була дотримана презумпція доброчесності судді, а будь-яке втручання чи покарання відбувалося лише за наявності беззаперечних доказів дисциплінарного проступку.

У контексті України, яка продовжує реформування системи правосуддя, питання дисциплінарної відповідальності суддів набуває особливої ваги. З одного боку, держава зобов'язана забезпечити незалежність суддів, виключивши будь-який політичний або адміністративний вплив на їхню діяльність. З іншого — вона має створити ефективний механізм притягнення суддів до відповідальності за порушення норм права чи етичних стандартів. Вирішення цього завдання можливе лише за умови чіткого нормативного визначення дисциплінарних підстав, процедур та гарантій прав учасників процесу.

Важливою передумовою підвищення ефективності дисциплінарного контролю в Україні є подальше вдосконалення діяльності Вищої ради правосуддя, зокрема її дисциплінарних палат. Необхідно посилити незалежність цього органу від політичних впливів, забезпечити рівномірне представництво суддів та представників громадськості, а також запровадити механізми зовнішнього моніторингу прозорості його роботи. Окрім того, доцільним є забезпечення публічного доступу до рішень ВРП із дотриманням вимог конфіденційності, що сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до системи дисциплінарної відповідальності.

Значну роль у формуванні сучасного розуміння дисциплінарної відповідальності суддів відіграє практика Європейського суду з прав людини, де Суд сформулював чіткі критерії відповідності дисциплінарних процедур принципам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, йдеться про вимоги незалежності органу, який розглядає дисциплінарні справи, забезпечення права на справедливий суд, обґрунтованості рішень і можливість їхнього судового перегляду. Застосування цих підходів у національній практиці є обов'язковою умовою подальшої євроінтеграції України та підтвердження її відданості принципам верховенства права.

Важливо наголосити, що ефективна система дисциплінарної відповідальності суддів не суперечить принципу незалежності судової влади, а навпаки — її підсилює. Вона формує в суспільстві впевненість, що незалежність суддів не є синонімом безкарності, а гарантує справедливості і відповідальності водночас. Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності повинно ґрунтуватися виключно на законі, мати чітко визначені критерії та бути позбавленим політичного підтексту. Саме така модель відповідає європейським підходам і принципам доброчесності правосуддя.

Підсумовуючи, слід зазначити, що подальший розвиток інституту дисциплінарної відповідальності суддів в Україні має відбуватися за такими напрямками:

Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рекомендаціями Ради Європи.

Посилення інституційної незалежності Вищої ради правосуддя і забезпечення відкритості її дисциплінарних процедур.

Удосконалення процесуальних гарантій суддів у дисциплінарних провадженнях — право на захист, оскарження, публічність розгляду.

Розвиток професійної етики та саморегулювання суддівського корпусу, включаючи постійне навчання та підвищення кваліфікації з питань доброчесності.

Забезпечення належного виконання рішень ЄСПЛ, зокрема тих, що стосуються судової незалежності, для усунення системних недоліків дисциплінарної практики.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що проведене дослідження засвідчує, що дисциплінарна відповідальність суддів є ключовим елементом системи забезпечення законності, справедливості та підзвітності судової влади у демократичній правовій державі. Ефективність дисциплінарного механізму досягається рівнем незалежності дисциплінарних органів, забезпеченням гарантій суддів щодо права на захист, оскарження та публічності розгляду, а також чіткістю, дієвістю та передбачуваністю процедур, що погоджується з міжнародними стандартами та практикою ЄСПЛ. Наведений порівняльний аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що успішні моделі дисциплінарної відповідальності поєднують елементи професійного самоврядування суддів із механізмами демократичного контролю, що дозволяє забезпечити незалежність органів дисциплінарного контролю та дотримання принципів неупередженості. Для України подальше вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності суддів передбачає гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, та впровадження практики ЄСПЛ у національну правову систему. У підсумку дисциплінарна відповідальність виступає не тільки як каральний механізм, а як ефективний інструмент підтримання професійних стандартів суддівського корпусу, зміцнення незалежності судової влади та формування довіри громадян до судової системи, що є невід'ємною складовою верховенства права та демократичного правосуддя.

References

Antoniuk N., Verba-Sydr O., Pashuk T., Rabinovych S. Nezalezhnist i dystsyplinarna vidpovidalnist suddiv: mizhnarodni standarty y natsionalna praktyka [Judicial Independence and Disciplinary Responsibility: International Standards and National Practice]: monohrafiia. Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny i hromadianyna

- Naukovo-doslidnoho instytutu derzhavho budivnytstva ta mistsevoho samovriaduvannya Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. Vydavnytstvo BF «Medytyna i pravo». Lviv. 2020. 249 s (Seriia I. Doslidzhennia ta referaty). [in Ukrainian].
- Bondarchuk R.A. Administratyvno-pravove rehuliuвання protsedury prytiakhennia suddi do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti [Administrative and Legal Regulation of the Procedure for Bringing a Judge to Disciplinary Responsibility] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia. 2021. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2021/Bondarchuk.pdf [in Ukrainian].
- Bondarchuk R.A. Zarubizhnyi dosvid realizatsii protsedury prytiakhennia suddi do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti ta napriamy yoho vprovadzhennia v Ukraini [International Experience with Disciplinary Proceedings Against Judges and Approaches to Implementing Them in Ukraine]. Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia. 2021. №51. S. 60-64. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/14.pdf> [in Ukrainian].
- Constitution du 4 octobre 1958 (JORF № 0238 du 5 octobre 1958, page 9151). URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/Droitfrancais/Constitution/Constitution-du-4-octobre-1958> (data zvernennia: 05.11.2025).
- Konventsiiu pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. ETS №005 Rym, 4 lystopada 1950 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
- Rekomendatsiia CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta oboviazky [Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on judges: independence, efficiency, and responsibilities]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text [in Ukrainian].
- Rishennia YeSPL u spravi «Baka proty Uhorshchyny» (Baka v. Hungary) vid 23 chervnia 2016 roku (zaiava № 20261/12). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v_hungary_translation.pdf.pdf [in Ukrainian].
- Rishennia YeSPL u spravi «Kulykov ta inshi proty Ukrainy» (Kulykov and Others v. Ukraine) vid 19 sichnia 2017 roku (zaiavy № 5114/09 ta 17 inshykh). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b94#Text [in Ukrainian].
- Rishennia YeSPL u spravi «Oleksandr Volkov proty Ukrainy» (Oleksandr Volkov v. Ukraine) vid 27 travnia 2013 r. (zaiava № 21722/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-191260%22%5D%7D> [in Ukrainian].
- Rishennia YeSPL u spravi «Ramanauskas proty Lytvy» (“Ramanauskas v. Lithuania”) vid 05 liutoho 2008 roku (zaiava № 55146/14). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126069%22%5D%7D> [in Ukrainian].
- Rishennia YeSPL u spravi Reczkowicz v. Poland vid 22 lypnia 2021 roku (zaiava № 43447/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-211127%22%5D%7D> [in Ukrainian].
- Shyshkin V. I. Sudovi systemy krain svitu [Judicial Systems Around the World]: navch. posib.: u 3-kh kn. K.: Yurinkom Inter, 2001. Kn. 2. 336 s. [in Ukrainian].
- Yevropeiskii standarty dystsyplinarnoho provadzhennia shchodo suddi [European Standards for Disciplinary Proceedings Against Judges]: analitychnyi zvit, Pravo – JUSTICE, zhovten 2023, s. 37, URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice_report_on_disciplinary_proceedings.pdf [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії: 01.02.2026 / Рецензовано 01.04.2026 / Прийнято до друку 29.04.2026 / Доступно онлайн 30.05.2026

Приклад цитування:

Шаповал, Ю., (2026). Дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародний досвід та практика. *Архів кримінології та судових наук*. 1 (13). 188-196. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.13.2026.18>